

טענה 30

הספרות החיצונית

”ספר יהודית מן התקופה הפרסית מכיר בהלכות שאינן מפורשות במקרא, כגון איסור הצום בערבי שבתות וערבי ראשי חדשים, וכשבתות, ראשי חדשים, מועדים וימי שמחה.”²⁸⁹

בניסיון לבסס את מקורה השמימי של התורה שבעל-פה מציגים כמה רבנים²⁹⁰ טענות שמתבססות על הספרים החיצוניים. הרבנים החליטו שלא לצטט מספר יהודית, אולי משום שאין בו כל אזכור לתורה שבעל-פה, אלא רק לטעון טענה חסרת בסיס מבלי לגבות אותה. הנה הקטעים בספר היהודית העוסקים בצום:

תצא כל לילה ולילה אל הערבה אשר לפני בתול, ותרחק, ותתפלל אל ה' להצליח דרכה ולפדות את עמה, ואחרי כן שבה האהלה ותצום עד הערב... ותעש לה חדר קטן בעליית ביתה, ותשב שם חגורת שק, ותצם יום יום בבגדי אלמנותה, מלבד שבתות ה', ומלבד ראשי החודשים ומועדי בני ישראל.²⁹¹

אין שום זכר לרבנים, למסורת הלכתית או לתורה שבעל-פה. פרופ' יצחק ד' גילת, מהחוג לתלמוד באוניברסיטת בר-אילן, בחן את עניין הצומות בנבכי ההלכה הרבנית ומצא שחלק מהמקורות מתעדים יהודים הצמים בשבת.²⁹² יתרה מכך, בניגוד למעשיה של יהודית (שלא צמה בראשי חודשים ובמועדים),

289 המאמר קיים בשני אתרים כמעט זהים בתוכם: www.rationalbelief.org.il; והמסורת-בישראל/ www.knowingfaith.co.il/לקט-ל-לקט/.

290 למשל באתרי האינטרנט: "רציו" ו"לדעת להאמין". צוות "רציו" מונה שבעה רבנים, צוות "לדעת להאמין" כולל עשרה רבנים ושמונה רבות. www.rationalbelief.org.il/אודות-ערכים-בחזית-2-2-2; www.knowingfaith.co.il/חברי-המכון.

291 ספר יהודית, פרק שמיני, בתוך: יהושע מ' גרינץ, ספר יהודית: תחזרת הנוסח המקורי בצירוף מבוא, פירושים ומפתחות, בהוצאת: מוסד ביאליק, 1986, עמ' 129-132.

292 בספרו פרקים בהשתלשלות ההלכה, 1992, עמ' 110-111.

פרופ' גילת מספר על חכמים (תנאים ואמוראים) שצמו באופן קבוע בשבתות ובימים טובים.²⁹³ אם מנהגיה של יהודית תואמים את הנאמר בתורה שבעל-פה, יוצא שחז"ל עצמם הפרו את ההלכה שלדעתם ניתנה מסיני.

"פילון האלכסנדרוני מסביר את טעם הרציעה באוזן של עבד שאינו רוצה להשתחרר בהסבר הידוע של 'אוזן ששמעה לא תגנוב על הר סיני והלך זה וגנב - תירצע', בהתאם למסורת חז"ל."²⁹⁴

מעניין כי בהסתמך על אותם מקורות, הגיע פרופ' אביגדור שנאן, אדם חובש כיפה, למסקנה הפוכה; לדבריו, פילון משקף מסורות יהודיות רבות שככל הנראה רווחו בבתי הכנסת שבהם ביקר. פרופ' שנאן מכנה מסורות אלה כ"אגדתיות", ומסביר שהן מצאו אחיזה אצל חז"ל מאות שנים לאחר מכן. בקיצור, פרופ' שנאן הבין נכונה שחז"ל הם אלה שהעתיקו אגדות ומסורות מפילון ומכותבים אחרים, ולא להפך.²⁹⁵

בספר טוביה (א ז) מוזכר המושג ההלכתי 'מעשר שני'. ושם (ז יג יד) מוזכרים נישואין 'על פי תורת משה' על ידי כתיבת ספר וחתומה. הכוונה כנראה לכתובה, או לשטר קדושין, ששניהם נתפרשו רק בדברי חז"ל (רבני רציו"ו "לדעת להאמין").²⁹⁶

נתפרשו רק בדברי חז"ל? אבל טקס הנישואין, הכולל הסכם כתוב, מוזכר כבר בתנ"ך:

וְזֹאת לְפָנֶיךָ בְּיִשְׂרָאֵל עַל הַגְּאוּלָּה וְעַל הַתְּמוּדָה לְקִים כָּל-דָּבָר שֶׁלְּךָ אִישׁ וְנָעְלוּ וְנָתַן לְרַעְיָהּ וְזֹאת הַתְּעוּדָה בְּיִשְׂרָאֵל (רות ד' 7).

פרופ' שלום אלבק, חוקר תלמוד דתי מאוניברסיטת בר-אילן, כותב שפסוק זה מתאר את מעשה הקניין שעשה בועז.²⁹⁷ אם כך, בניגוד לטענה לעיל, נישואין באמצעות חתימה על תעודה אינם נחלתם של חז"ל; המנהג מתועד במקרא, וכנראה שחז"ל שכללוהו במסגרת ההלכה.

רמזים ל"כתובה" מצויים עוד בתורה, כאשר משה מצווה על הבעל לכתוב "ספר כריתות" אם ברצונו לשלח את אשתו מביתו.²⁹⁸ בחיבור עתיק מאת ר' אברהם בן משה בן מיימון (בנו של הרמב"ם) נאמר שספר הכריתות פורע (מבטל) את הכתובה. כלומר, הרב מודה שהכתובה והגט מצויים בתורת משה ואינו נסמך על מחשבת חז"ל.²⁹⁹ ושוב נמצא שחז"ל נאחזו במקור קדום (במקרה זה התנ"ך) על מנת לפתח ולשכלל את ההלכה שפסקו.

293 שם, עמ' 113.

294 מתוך האתר החרדי"לי: "לדעת להאמין", במאמר תחת הכותרת, "קדמות מסורת חז"ל (לקט)".

295 בספרו עולמה של ספרות האגדה, משרד הבטחון, הוצאה לאור, 1987, עמ' 37-38.

296 מתוך האתר: "לדעת להאמין".

297 בספרו יסודות דיני הנישואין בתלמוד, 2010, עמ' 198-199.

298 דברים כ"ד.

299 אצל עמנואל בן גוריון, שבילי האגדה: מבוא לאגדת עם של העמים ושל ישראל, 1970, עמ' 204-205.

באגרת אריסטיאס קמ"ו מוזכר כי העופות הטמאים הם דורסים (סימן טהרה שמוזכר רק בחז"ל). ועל מצות תפילין הוא אומר: 'וכן ציוה המחוקק בדברים ברורים לקשור את האות סביב היד'.³⁰⁰

איגרת אריסטיאס³⁰¹ הועתקה מיוונית, וגם בתרגומה לעברית לא מופיע הביטוי "עופות דורסים". חוץ מזה, באיגרת נאמר: "ואף ציווה בדברים ברורים לקשור את האות סביב היד" (סימן קנ"ט). זהו ציטוט כמעט מדויק מדברים ו' 8: "וְקִשְׂרָתָם לְאוֹת עַל יָדְךָ". האיגרת אינה מזכירה את המונח "תפילין", אינה מתארת מנהג שכזה ואינה מתייחסת כלל לתורה שבעל-פה; היא פשוט חוזרת ומציינת פסוק מתוך תורת משה. למען האמת, עצם העובדה שלצד הפסוק המצוטט לא נאמר דבר אודות תפילין, מוכיחה מציאות הפוכה מזו שמתארים הרבנים.

האיגרת נכתבה ככל הנראה במאות ה-1-2 לפנה"ס, ואין פלא שמתועדים בה מספר מנהגים ומסורות שהרבנים אימצו כעבור מאות שנים. ידוע שהאיגרת נפוצה במזרח הקדום, ושסופרים אחרים, כגון יוסף בן-מתתיהו, עשו בה שימוש.³⁰²

בן סירא כותב (כג ט): 'באזכרת השם הקדוש אל תרגיל', וכן בספרי מקבים לא מוזכר אלא הכינוי 'שמים' בהתאם להלכה (אבות דרבי נתן פרק לו).³⁰³

העובדה שספרים חיצוניים מצדדים בכך שאין להזכיר את שמו המפורש של אלוהים אינה מלמדת דבר על קיומה של תורה שבעל-פה, אלא רק על כך שזרמים שונים ביהדות לא נהגו לבטא את שם אלוהים המפורש לשווא (פרשנות נפוצה לשמות כ' 6). פרופ' אוריאל רפפורט מסביר שההימנעות מאזכור שמו המפורש של אלוהים והחלפתו בכינוי "שמים" מוכרת מאותה תקופה ואינה קשורה דווקא למסורת הרבנית.³⁰⁴ מדרש "אבות דרבי נתן" נכתב כאלף שנה לאחר ספר בן סירא, ולכן אין סיבה להניח כי ההלכה הנרמזת ממנו קשורה לתקופת בית שני. חוץ מזה, התלות בספרים החיצוניים להצדקת קיומה של תורה שבעל-פה אינה מסתדרת עם האיסור המפורש של חז"ל לקרוא בספרים אלה ובטח שלא עם האיום שמי שיקרא בהם יאבד את חלקו בעולם הבא.³⁰⁵

בחזיונות הסיביליות (סד כד) מוזכרת ברכה קודם האוכל.³⁰⁶

ספרות חז"ל עצמה מתעדת חוסר הסכמה מהותי בנוגע לעיתוי ברכת המזון ולנוסח שלה,³⁰⁷ מה שמבהיר שאין מסורת אחת שניתנה בסיני ועברה בעל-פה

300 מהאתר "לדעת להאמין".
 301 איגרת שנכתבה ככל הנראה על ידי יהודי אלכסנדרוני במאה ה-3 לפנה"ס. הרבנים משתמשים בה כהוכחה קדומה לאמינות התורה שבעל-פה (עוד על האיגרת אצל דניאל שוורץ, בתוך: מנחם קיסטר [עורך], מגילות קומראן מבואות ומחקרים - כרך שני, יד יצחק בן-צבי, 2009, עמ' 619).
 302 מנחם שטרן, בתוך היסטוריונים ואסכולות היסטוריות: קובץ מאמרים, 1962, עמ' 25.
 303 מהאתר "לדעת להאמין".
 304 אוריאל רפפורט, ספר מקבים א: מבוא, תרגום ופירוש, בהוצאת יד יצחק בן-צבי, 2004, עמ' 50.
 305 סנהדרין ק' ע"ב.
 306 באתר "לדעת להאמין".
 307 עוגד גולד, השמאים: אישיות, פילוסופיה והלכה, 2011, עמ' 47-48; וגם: ששה סדרי משנה: מפורשים בידי חנוך אלבק ומנוקדים בידי חנוך ילון - סדר זרעים, 1957, עמ' 12. דוגמה לחוסר הסכמה זה קיים במשנה, ברכות ג ח.

מדור לדור. הספרות החיצונית נכתבה ביוונית והועתקה בעיקר על ידי יהודים "נוצרים" (משיחיים) וגויים נוצרים. הגיוני יותר להסיק שהקטע מחזיונות הסיביליות, שנכתב במאות הראשונות לס', מתבסס על האמונה הנוצרית ועל כתבי הברית החדשה, שם מסופר שישוע התפלל וברך לפני האוכל: "הוא צָוָה אֶת הָעָם לְשֵׁבֶת עַל הַדְּשָׂא, לְקַח אֶת חֲמֵשׁ כִּפְרוֹת הַלֶּחֶם וְאֶת שְׁנֵי הַדָּגִים, וְנָשָׂא עֵינָיו הַשָּׁמַיְמָה וּבִרְךְ" (בשורת מתי י"ד 19).

תפילה לפני האוכל לא הייתה דבר חריג, אלא מנהג ידוע ומקובל בקרב זרמים שונים בעם, ביניהם גם כאלה שדחו את התורה שבעל-פה ואת סמכות הרבנים. פרופ' שמואל ספראי מציין כי לרוב הכיתות בתקופת בית שני (איסיים, פרושים, צדוקים וכו') היו נוסחים שונים של ברכות שיש לומר בשגרת היום יום. הנוסחה בספר בן סירא היא רק אחת מיני רבות.³⁰⁸

אגב, גם ב"חזיונות הסיביליות" מתואר משיח שמימי שירד אל בני האדם, סילק את חטאי העולם והוציא את בני האדם לחופשי.³⁰⁹ לכן אין ספק ששני הרעיונות נשאבו מאותו מקור - הברית החדשה - ולא מתוך ספרות חז"ל.

בספר מקבים (ב' מ"ה) מופיעים... מילה בכפייה של בנים שלא נימולו, כפי שמצווה ההלכה (קידושין כט עא).³¹⁰

להלן השוואה של שלושה קטעים העוסקים במילת זכרים. הבה נבדוק אם ההלכה הרבנית בנושא זה מוכיחה את קיומה של מסורת שאינה מוזכרת בתנ"ך אך נמסרה בעל-פה:

יהושע ה' 3	מקבים א' ב' מז	בבלי, קידושין כט עא (ביאור שטיינזלץ)
וַיַּעַשׂ לוֹ יְהוֹשֻׁעַ חֻבּוֹת צָרִים וַיִּמַּל אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל גְּבַעַת הָעֵרְלוֹת... כִּי מַלִּים הָיוּ כָּל הָעָם הַיִּצְאִים וְכָל הָעָם הַיִּלְדִים בְּמִדְבַר בְּדֶרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרַיִם לֹא מָלוּ.	ומתתיהו ורעיו עברו בכל גבולי ישראל, ויתצו את הבמות, וימולו את הילדים אשר לא נמולו בשר ערלתם.	ומעירים: והיכן שלא מל אותו אביו חייבים בית דין למול אותו, שחובה זו מוטלת על הכלל כאשר האב לא קיים אותה, שנאמר: "המול לכם כל זכר" (שם יז י). כלומר, שזו היא מצוה כללית, שאינה תלויה דווקא באב.

הרבנים טוענים שמתתיהו מל את הזכרים בכפייה, אבל לא נאמר על כך דבר בספר מקבים. במקבים א' מסופר שמתתיהו ורעיו עשו בדיוק את מה שעשה יהושע בן נון לאלה מבני ישראל שלא נימולו בצאתם ממצרים. ההלכה הרבנית (המובאת בטור השמאלי) אינה מעידה על מסורת קדומה שהתגלתה רק בתורה

308 שמואל ספראי, בשלהי הבית השני ובתקופת המשנה: פרקים בתולדות החברה והתרבות, 1983, עמ' 111-112.

309 ברנרד לזר, בתוך: יעקב גורן וחיים זליגמן [עורכים], אנרכיזטים יהודים, קובץ ב', 2005, עמ' 39.

310 באתר "לדעת להאמין". ההפניה שם לספר מקבים שגויה. ההתייחסות מופיעה במקבים א' ב מז.

שבעל-פה. אדרבה, נדמה שכאשר חז"ל חיברו את משנתם, הם קיבלו השראה מספר יהושע ומספר מקבים.

אגב, בתורת משה נאמר:

דָּבַר אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אִשָּׁה כִּי תִזְרִיעַ וְיִלְדָה זָכָר וְטַמְּאָה שְׁבַעֶת יָמִים כִּימֵי נְדַת דְּוֹתָהּ תִּטְמָא. וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי יִמּוֹל בְּשָׂר עַרְלָתוֹ (ויקרא י"ב 2-3).

לא נאמר שם שרק האב יכול למול את בנו, אלא "ובַיּוֹם הַשְּׁמִינִי יִמּוֹל". התינוק חייב בברית מילה, אבל לא בהכרח על ידי אביו. הפסוק אפילו אינו מזכיר את האב, ומשתמע שאם האב לא מל את בנו, משהו אחר חייב לעשות זאת. אין כל צורך בהלכה שתבהיר את הנקודה, שכן היא ברורה כשמש מתוך הפשט. עובדה שיהושע בן נון ומתתיהו הכוהן הבינו זאת היטב ולא נזקקו לתורה שבעל-פה.

בספר מקבים מופיעים... סדר תענית התואם את דברי המשנה במסכת תענית (מקבים א' ג').³¹¹

בספר מקבים א' ג' מ"ז כתוב: "ויצומו ביום ההוא וילבשו שק ויעלו עפר על ראשם ויקרעו את בגדיהם". מהיכן שאבו המקבים את הרעיון? מהתנ"ך כמובן! במקומות רבים בתנ"ך מסופר שאנשים אבלים צמו, לבשו שק, העלו אפר על ראשם וקרעו את בגדיהם.³¹²

לעומת זאת, ההלכה המתוארת במשנה גורסת כי

סדר תעניות כיצד? מוציאים את התיבה לרחובה של עיר; ונותנים אפר מקלה על גבי התיבה, ובראש הנשיא, ובראש אב בית דין, וכל אחד ואחד נוטל ונותן בראשו. והזקן שבהם אומר לפניהם דברי כיבושים - אחינו, לא נאמר באנשי נינווה, וירא האלוהים את שקם ואת תעניתם, אלא 'וירא האלוהים את מעשיהם, כי שבו מדרכם הרעה' (יונה ג' י); ובקבלה הוא אומר, 'וקרעו לבבכם ואל בגדיכם, ושובו אל ה' אלוהיכם: כי חנון ורחום הוא, אך אפיים ורב חסד, וניחם על הרעה' (יואל ב' ג').³¹³

ברור כי התענית המתוארת במקבים התנהלה ברוח תיאורי האבלות בתנ"ך, שכן המקבים אימצו את מנהגי האבל של גיבורי התנ"ך. בניגוד לתורה שבעל-פה, הם לא הוסיפו הלכות המתארות את אופן העינוי. המשנה מבהירה שחז"ל לקחו את מנהגי האבלות מן התנ"ך והפכו אותם להלכות שחובה לקיימן, גם אם באופן שגרתי ומכני.³¹⁴

ההשוואה הזאת מעלה את השאלה: כיצד תומכת בחירתם של המקבים להתענות כנהוג במקרא בקיומה של תורה שנמסרה בעל-פה? הרי ההבדלים המהותיים בין התענית הרבנית למנהגי האבלות של המקרא והמקבים דווקא מדגישים את התהום הפעורה בין התורה הכתובה לזו שבעל-פה.

311 באתר: "לדעת האמון".

312 ראו למשל בראשית ל"ז 34; יהושע ז' 6; ישעיהו ל"ז 1; ירמיהו ו' 26; יונה ג' 6; איוב א' 20; ב' 12; אסתר ד' 1-16.

313 תענית ב.

314 יעל שמש, אבלות במקרא: דרכי התמודדות עם אבדן בספרות המקראית, 2015, עמ' 81-84.

אם כך, אפילו הרבנים לא הצליחו למצוא בספרות החיצונית אזכור של המונח "תורה שבעל-פה", או של מונח דומה. כדי להוכיח את קיומו של קשר כזה הם נאלצו לכפות את המשמעויות שלהם על קטעים שונים בספרות החיצונית, כשהם מוציאים אותם מהקשרם.

התורה שבעל-פה נעדרת לחלוטין ממסמכים היסטוריים

לאורך ההיסטוריה נשתמרה ספרות חיצונית עתיקה, המבהירה שאנשים לא ראו במסורת הרבנית תורה שאלוהים עומד מאחוריה. אילו הייתה נמסרת למשה תורה בעל-פה על הר סיני, היה צפוי שהמסמכים היסטוריים המפורטים להלן יתייחסו לקיומה.

הספרים החיצוניים. מדובר באסופה הכוללת את ספר אדם וחווה, מקבים, בן סירא, חוכמת שלמה, ספר טוביה, צוואת השבטים ועוד. ספרים אלה נכתבו ביוונית בין השנים 100-200 לפנה"ס, כלומר בתקופת בית שני. אין בהם כל אזכור לקיומה של תורה בעל-פה או למעמד חברתי של רבנים.

מגילות ים המלח. נכתבו ברובן בעברית בין השנים 100-200 לפנה"ס. הן כוללות חלקים מכמעט כל ספרי התנ"ך, וכן מספר מגילות אחרות (קטעים מהספרים החיצוניים, תיאורים של חיי הכת ורשימות אסכטולוגיות). גם בהן אין כל התייחסות לתורה שנמסרה בעל-פה או לקיומם של רבנים.

ממצאים ארכיאולוגיים מתקופת גולי בבל. הגולים חיו בבבל בתקופת בית שני, ותעודות שונות שנמצאו מבהירות שלא הייתה להם מסורת רבנית-הלכתית ושהם לא הכירו תורה שבעל-פה. מגילות גולי בבל הן אוסף בן אלפיים וחמש מאות שנה (משנת 500 לפנה"ס), של עשרות לוחות טין הכתובים בכתב יתדות.

[זו] העדות הכתובה הקדומה ביותר המתארת את חיי היהודים בבבל, [והן] שופכות אור חדש על אורחות חייהם של יהודים בגלות, יחסיהם עם השלטון הבבלי והמבנה החברתי של יהדות בבל.³¹⁵

התעודות של גולי בבל מהוות עדות חזקה דווקא נגד ההלכה הרבנית והתורה שבעל-פה. פרופ' פינקל, היסטוריון ובלשן יהודי, מעיר:

הזהות היהודית שלהם הייתה מעוצבת בראשם. לא היה להם פסל שהיה אפשר לראות או למשש, ואפילו לא מקדש. הזהות היהודית שלהם הייתה בתוכם. הדת הייתה בתוכם ללא שום סממן חיצוני או הוכחה.³¹⁶

כתבי יוסף בן מתתיהו. אלה הם חיבורים היסטוריים שנכתבו ביוונית בין השנים 80-70 לס'. חיבוריו המרכזיים: מלחמות היהודים, קדמוניות היהודים ונגד אפיון.

315 דבריו של יהודה קפלן, מנהל מחלקת חינוך והדרכה במוזיאון ארצות המקרא בירושלים, שם הוצגו הלוחות. www.nrg.co.il/online/55/ART2/673/972.html

316 ארווינג פינקל, אוצר במוזיאון הלאומי הבריטי. הכתבה פורסמה בידיעות אחרונות, "מגילות קומראן" הבלליות: ד"ש מהגולים", פברואר 2015.

נוכח התקופה שבה הוא כתב מן הראוי היה למצוא בהם שפע של אזכורים לתורה שבעל-פה, אלא שאין בהם כל התייחסות מפורשת לכך. רמז דק למסורת רבנית יש בקדמוניות היהודים, ספר ד', פרק ח', שם מתוארת ככל הנראה מסורת כלשהי המזכירה הנחת תפילין, אם כי לא בדרך הנהוגה כיום על פי ההלכה.

איגרת אריסטיאס. האיגרת מתוארכת למאה ה-2 לפנה"ס ומזכירה מסורת הדומה להנחת תפילין,³¹⁷ אלא שהמונח עצמו לא קיים שם, וגם התיאור שונה ממנהג הנחת התפילין המקובל היום (התפילין שם הונחו על שערים, דלתות ועל הידיים, אך לא על הראש). כמו כן אין באיגרת כל התייחסות לתורה בעל-פה.

317 איגרת אַרְיִסְטִיאָס אל פִּילוקְרַאטֶס (Επιστολή Ἀριστέα), פִּיסקָה 158.